

**МУЗИКАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА УЧИТЕЛЯ
ДИМО БОЙЧЕВ В ИСТАНБУЛ (1923–1935)**

Хюсеин Мевсим

**THE MUSICAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF THE TEACHER
DIMO BOYCHEV IN ISTANBUL (1923–1935)**Hüseyin Mevsim¹, Ankara University, Turkey<https://doi.org/10.46687/YRAB3455>

Abstract: *Dimo Boychev (1878–1966) was a choir conductor and music pedagogue, considered the progenitor of children’s musical bands and popularizer of children’s choral singing and children’s operetta in Bulgaria. From 1923 to 1935 he was a singing teacher at the Bulgarian primary school „Josif I“ in Istanbul, at the same time leading the Exarchate Mixed Choir and the Children’s Musical Band „Macedonka“. In the present text, based on materials from the Bulgarian archives, memories and publications in periodicals, we make an attempt to provide a more comprehensive presentation of his musical and pedagogical activity in the city near the Bosphorus. As a teacher of singing, reading and liturgy at the Bulgarian School, he revived the activity of the exarchal mixed choir and established the Children’s Music Band „Macedonka“. With their active school and out-of-school events, the two choirs led and conducted by Dimo Boychev unite the Bulgarian community in the city and bring variety to the busy workday of gardeners and dairy farmers. The programs of concerts, parties and evenings, which are held on various occasions, include performances of Bulgarian and Turkish songs, including folk songs, and operettas. Dimo Boychev plays a mediating role between Bulgarian and Turkish musicians.*

Keywords: *Dimo Boychev, the Bulgarian Three-Class School „Josif I“, the Exarchian Mixed Choir, the Children’s Musical Band „Macedonka“, the Bulgarian Charity Society „Podkrepa“, the Bulgarian Women’s Charity Society „Radost“*

Пътят към Българското трикласно училище „Йосиф I“ в Истанбул

Един от най-неизследваните – и следователно непознати – периоди в биографията и музикално-педагогическата дейност на Димо Бойчев представлява учителството му в Българското трикласно училище „Йосиф

¹ Hüseyin Mevsim is a professor of Bulgarian language and literature at Ankara University, head of the Department of Slavic Languages and Literatures. Author of monographs, studies and research in the field of literary history and Bulgarian-Turkish cultural and literary relations, some of which received awards: Annual Award of the Translators’ Union for an Author’s Book, 2014; “Hristo G. Danov” National Award for Humanitarian Studies, 2020; “Helikon” Special Award for Outstanding Literary and Historical Contribution, 2022, etc. He translates poetry, drama and non-fiction from Bulgarian, Turkish and Russian. Email: hmevsim@gmail.com

Copyright © 2023 Hüseyin Mevsim

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

I“ в Истанбул, където от 1923 година до 1935 година преподава четене, богослужение и пеене. „Поканен бях от Министерството на външните работи за учител в Цариград“ (Mevsim, 2020, p. 106), така започва откъсът „Цариград“ от останалите в ръкопис негови спомени, в който разказва за годините, прекарани в Истанбул. Градът край Босфора го привлича с мекия южен климат, който очаква да се отрази благоприятно на здравето му. Той не крие, че назначенията във въпросното учебно заведение обикновено стават по партизанска линия, поради което в него преподават и учители с недостатъчна педагогическа квалификация.

В паспорта му, издаден на 01.09.1923 година, се натъкваме на официална бележка, с която „Царското Министерство на външните работи и на изповеданията моли гражданските и военните власти на приятелските държави и заповядва на своите да оставят да минува свободно българският поданик Димо Бойчев, който отива в Цариград“; на следваща страница са дадени отличителните черти на собственика на личния документ: „възраст 44, ръст среден, коса прошар[ена], очи кест[еняви], нос правилен, мустаци подстр[игани], брада бръс[ната], лице обло“ (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 86).

Димо Бойчев поема към някогашния град на византийските василевси и османските падишаси в преломно историческо време: месец след неговото пристигане, на 29.10.1923 година, в прашната анадолска паланка Ангора се обявява създаването на Република Турция. В белязаното с невероятен подем и идеализъм десетилетие учителят по пеене става непосредствен свидетел на главоломните в същността си реформени процеси и преобразувания във всички сфери на обществения живот в съседната страна, които учудват близкия и далечен свят, като оживено се следят и дискутират и в българското публично пространство (Mevsim, 2017, pp. 63–69). Трябва да се съжалева, че в своите спомени авторът се ограничава само с дейността си в училището и с конкретните прояви на създадените и ръководени от него музикални хорове, без да се стреми да вникне в духа на обществените процеси в югоизточната съседка.

Димо Бойчев тръгва от София на 10.09.1923 година с пътнически влак до Бургас, за да отплава на 13-и за Истанбул с парахода „Кирил“, в който пътуват много български младежи и девойки, следващи в „Роберт колеж“ и Американския девически колеж. На пристанището новият учител е посрещнат от ученици от българското училище с фесове на главите и учителя Иван Стойнов – негов земляк и стар приятел. Семейството на Димо Бойчев – съпруга, дъщеря и син, който впоследствие се записва да учи зъболекарство в Истанбулския университет, пътува с влак от София за Истанбул на 14.12.1923 година (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 6). Според сведенията на Димо Бойчев през учебната 1923/24 година в училището са назначени 4 първоначални и 4 прогимназиални учители, отделно има 6 турски колеги по предметите турски език, турска история и турска география, застъпени в учебната програма.

Кратки бележки за училището, учениците и българската общност в града

Българското училище в Истанбул, в което започва да преподава Димо Бойчев, притежава 30-годишна история. През 1893 година българите в града получават от Министерството на просветата (Maarif Nezareti) съответното позволително (рухсатнаме) за откриването на първоначално училище с три отделения, в което да се обучават православните българчета – османски поданици. Първоначално в него се преподава само азбука, четене, смятане, рисуване и ръчна работа. След четири години то прераства в Българско трикласно училище „Йосиф I“, подведомствено на Българската екзархия, а след 1913 година – на Екзархийското наместничество в Истанбул. По статут в началото училището се третира като турскоподанно учебно заведение, а учениците му са турски поданици. След десетина години, през 1906 година училището се премества в самостоятелна сграда на ул. „Ваşağа Çeşme“, № 5, в „Пера“, между Босфора и Златния рог, в непосредствена близост до други чуждоподанни училища, на 50-ина метра от най-шумната артерия на града, бул. „Grande rue de Pera“.

С основаването на Република Турция, по-конкретно с отричането на режима на капитулациите с Лозанския договор от 1923 година, българското училище става чуждоподанно. Мотивът е, че тогава почти всички ученици и учители в него са български граждани (Petrova, 2000, p. 130). Тъй като съгласно влезлия в сила Закон за частните училища (1923) в турскоподанно училище не могат да практикуват чужди поданици, трябвало да бъдат уволнени всички учители. Тогавашното турско правителство, за да не накърни добрите отношения между двете страни, обявява за българскоподанни трите български училища. По това време в града развиват учебно-възпитателна дейност още началните „Иларион Макариополски“ във „Фенер“ и „Свети Климент“ във „Вланга“, които са със значително по-малък брой ученици.

Така от 1923 година българското училище официално е признато от турските власти за българскоподанно (Beyoğlu Bulgar İlk Mektebi), за което важи Законът за частните чужди училища. Следователно, след установяването на републиканския режим в него се приемат само деца на български и други чужди граждани. Особено с приемането на Закона за обединението на обучението (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) от 03.03.1924 година учебно-възпитателната дейност на всички чуждоподанни и малцинствени училища попада под инспекцията на местните просветни власти, които в името на прилагането на възприетия принцип за „пълнен национален суверенитет“ налагат и някои ограничения, чието изпълнение се санкционира (Ağıđ, 2014, pp. 27-44).

През 1929 година излиза друг закон, според който всички деца на турски поданици трябва да получат първоначално образование в турскоподанно училище. Следва да се отбележи обаче, че както този, а особено приетият в следващите години закон, с който на чуждите

поданици се забранява да упражняват повечето дребни професии и занаяти, на практика не се прилагат. „Нашите училища се ползват с всичките права и облаги, предвидени от законите и съответните правителствени разпоредби за чуждоподанните училища. Досега не е имало никакъв опит от страна на турските власти да теглят неблагоприятни за нас последствия от неоформеното положение на нашите училища.“, отчита екзархийският наместник Борис Охридски в донесение до МВРИ от 14.12.1933 година. Въпросната „неоформеност“ произтича от обстоятелството, че българските училища не са снабдени с позволително от републиканското правителство, а такова е могло да се издейства преди десетина години, но тогава Екзархийското наместничество не се е съобразило с новия ред в страната. Наместничеството поисква въз основа на старите позволителни да бъде признато и от републиканското правителство за основател на българските училища в Истанбул, което би означавало узаконяване на правото му като духовно учреждение да се разпорежда и в бъдеще по училищно-просветните работи, нещо, което „противоречи на сегашната държавна уредба в Турция“ (TsDA, f. 321K, op. 1, a.e. 3120, l. 18). Цитираният израз „сегашната държавна уредба“ визира ясно и строго заявения светски характер на новия републикански режим.

Целта на обучението претърпява промяна в зависимост от международната политическа конюнктура, от състоянието на българско-турските политически и дипломатически отношения, от характера на българското правителство и т.н. Докато например през учебната 1933/34 година целта на обучението се дефинира като възпитаване на хармонично развита личност, годна да стане полезен член на обществото (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 282), само след четири години Дирекцията по изповеданията изисква от учителя в чуждата страна да полага повече усилия, „за да събуди, разпали и поддържа висок националния дух на своите възпитаници, да поддържа любов към България и да изгражда здраво национално чувство“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 586, l. 22).

Новата учебна година в училището се открива в последната третина на месец септември традиционно с водосвет, подходящо напътствено слово от директора и кратко музикално-литературно утро (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 36); отбелязват се и се честват Денят на народните будители, Денят на християнската младеж, Денят на св. св. Кирил и Методий и др. Не се пренебрегват и религиозните празници Коледа, Врѣбница, Великден, Духов ден, а така също официалните турски светски и религиозни празници, на които не се провеждат учебни занятия.

За улесняване и онагледяване на обучението се посещават музеи, зоологически сбирки в други училища („Роберт колеж“), организират се излети сред природата, разходки до градината на Духовната семинария срещу „Хуриет тепе“, а понякога и до Принцовите острови, до предградията „Бакъркьой“ и сухопътните византийски крепостни стени, до курортното селище Ялова (днес областен център) на азиатския бряг на Мраморно

море. Веднъж годишно учениците се водят на кинопрожекции и театрални представления. Учителите най-малко два пъти посещават родителите у домовете им, след което всеки от тях докладва на училищния директор за „видяното и чуто“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 586, l. 2).

От учебната 1923/24 година, когато встъпва в длъжност Димо Бойчев, за директор на училището е назначен д-р Димитър Катерински, знаково име в историята на учебното заведение от началото на републиканския период до навечерието на Втората световна война. Въпреки всички приливи и отливи в двустранните отношения, както и смяната на български правителства, министри и други отговорни фактори, той остава несменяем на поста си, за да ръководи с изумителна гъвкавост повереното му учебно заведение.

Димо Бойчев отива в Истанбул да обучава и възпитава деца на българи от Македония и Източна Тракия; това са предимно градинари, млекари, абаджии, шивачи, дребни занаятчии, рядко търговци, разпръснати в различни квартали по двата континента; единици са учениците от „стара“ България, които обикновено са „деца на екзархийски чиновници, на легационни [служители], на временно живущи в града българи“ (Brazitsov, 1965, p. 401).

Информация за състоянието на учениците се черпят от годишните рапорти на директора, които през 30-те години на миналия век се пишат редовно. „Крайно бедни и крайно незадоволителни са условията на работа в цариградските училища; пречките са неотстраними, неоправими“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 277), четем в рапорта за учебната 1933/34 година, като са посочени и основните причини за тази тъжна констатация: далечните разстояния на домовете от училището, поради което учениците губят по 2–4 часа „през морета с параходи, с железници и трамваи“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 586, l. 28); липсата на среда за чист книжовен език – „на улицата слушат чужди езици, в дома – местен диалект“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 278), отсъствието на елементарни условия за самостоятелна работа и на родителски контрол – отрудени и заети с прехраната, настойниците не намират време да се занимават в децата си, които нямат условия въкъщи да подготвят добре уроците и домашните си (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 283); честите отсъствия, които се дължат предимно на това, че децата помагат в работата в зеленчуковите градини или в разнасянето на мляко по кварталите (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 38).

Моментното състояние и бъдещето на учебното заведение са пряко зависими от положението на българската общност в големия град. В годишните рапорти директорът постоянно се оплаква от „липсата на условия за широко поле за работа“, от влошаването на извънучилищната дейност (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 35). Тези отрудени, загрижени единствено за насъщния „добри българи“, често стават „заложници на голямата политика“, попадат в различни секретни донесения и доклади. Според едно донесение

от средата на 20-те години на миналия век броят им „надминава 3 000 души, като се изключат 5–6 души търговци, по-заможни лица, останалите са градинари, млекари и хлебари, повечето работници, някои с български, а други – с турски паспорти“ (Ofitsialnata i taunata... 2009, p. 703).

Сега са останали около 4 000 души, почти всички от Западна Македония – главно от Леринско и Костурско, а по-малко от Битолско, Тетовско и Ресенско. Живеят скромно, разпръснати из разните квартали, без да ги тревожи и увлича и шумът, и пьстротата на града. Занимават се главно с млекарство, като някои от тях държат гостилници, а други разработват градини. Родолубието им неведнъж е поставяно под изпитание, пазят най-ревниво своя национален облик, въпреки кръстосаната пропаганда между тях от страна на най-различни заинтересовани и тъмни личности (*Makedoniya*, № 788, 29.05.1929)

четем в един вестник. Под „заинтересовани и тъмни личности“ авторът на дописката има предвид „една малка групичка комунизирани федералисти, слепи оръдия на Москва“, и сръбската пропаганда.

Въпреки идеологическата и социалната си разслоеност, българите в града „се отнасят с голяма почит към учителите, които учат децата им. Пазят традициите си, еднакви с нашите. Ходят на църква всяка неделя“ (Razsvetnikov, Karaliychev, Furnadzhiev, 1976, p. 605), така ще ги характеризира след дълги години Надежда Фурнаджиева, съпругата на големия поет. Нагледна илюстрация за това, че „колониата постепенно намалява и икономически упада“, представлява движението на учениците по години, което бележи постоянна тенденция към намаляване с по 15–20 ученици всяка следваща година. В отделенията и в класовете обикновено има по около 20 деца, почти поравно момичета и момчета. Дисциплината в училището е поносима, без сериозни спречквания, сред учениците не се регистрират опасни прояви на престъпност.

Хоровата дейност на учителя по пеене Димо Бойчев

Екзархийският смесен хор

В такава професионална и културна среда попада натрупалият четвъртвековен музикално-педагогически стаж зад гърба си в родината Димо Бойчев през есента на 1923 година. Установил възможностите за широко поле за действие, той не се задоволява само с конкретната си длъжност като учител по четене, богослужение и пеене, а решава да разшири обхвата на своите прояви, с жар се нахвърля да развива музикална дейност (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 8). Деен, препълнен с енергия и загриженост за хармоничното възпитание на подрастващото поколение, с желание и ентузиазъм за градивна педагогическа дейност, без да търси оправдание в трудностите и спецификата на местните условия, той веднага запретва ръкави и се залавя за работа. Първо възобновява дейността на екзархийския смесен хор, в който включва нови певци, предимно българи и българки. Хорът се състои от 35 души – 10 сопрани, 8 алти, 8 тенори и 9

баси; прибягва само до двама руснаци от бялата емиграция. От разпадналия се предишен екзархийски хор, който дори не разполага с репертоар, Димо Бойчев успява да сформира сплотен колектив от съмишленици. Поради изградената здрава духовна връзка с учителя, голяма част от хористите през тези 12 години участват редовно в дейността на хора, като не ги спъват и големите разстояния в разпрострелия се сред заливи и проливи, хълмове и континенти древен град.

Екзархийският смесен хор се превръща в ядрото на гражданския (цивилния), с който се изнасят концерти, дават се забави, внасящи разнообразие в отрудения делник на общността, заета с всекидневните си битови грижи. След като твърде скоро се разчува за дейността на българския хор, той започва да получава покани за различни концерти, което още повече увеличава популярността му.

Смесеният хор изпълнява песни на Добри Христов, Петър Бояджиев, Михаил Шекерджиев, Ангел Букорещлиев, местния композитор Петър Динев, Панайот Пипков и др. Изпълняват се музикални творби и от руски автори като Александр Даргомыжски и Пьотр Чайковски. Пианистката Мария Стоянова изпълнява „Българска рапсодия“ от Панайот Пипков (Mevsim, 2020, p. 10). Всичко това спомага на българската общност да се запознае с творбите на мнозина родни и чужди композитори, да разшири и обогати музикалната си култура.

Детската музикална китка „Македонка“

Димо Бойчев ръководи и създадената от него в училището Детска музикална китка, красноречиво наречена „Македонка“. Решението за образуването на китката се приема на събрание на учителския съвет на 08.01.1924 година. Учителят признава, че тя се създава „нелегално“, тъй като се съмнява в своевременното получаване на разрешение от Дирекцията на просветата, която изисква изпълнението на редица формалности. Вижда се, че Димо Бойчев пренася богатия си музикално-педагогически опит, натрупан в различни градове в родината му, и край бреговете на Босфора. Основната цел на китката в устава е формулирана така: „да сдружи малките любители на музиката и да ги развива в музикално отношение“, както и „да популяризира народните песни и обичаи“. Съгласно член 3, основаният с тези приоритети хор ще дава концерти, забавления, ще коледарува, лазарува и др. По време на забавления и концерти членовете на китката носят трикоълорни ленти с надпис „Който пее, зло не мисли“, ярко свидетелство за мисията, с която се нагърбва опитният музикален педагог. В китката се записват много деца, някои от които са зачислени в екзархийския смесен хор като сопрани и алти. Чистият приход от изнесените концерти се разпределя за благотворителни цели в няколко фонда: 50 % постъпват във фонда за закупуване на пиано, а по 25 % съответно във фонда за набавяне на книги за училищната библиотека и във фонда за бедните ученици.

Поела почина за закупуване на пиано за училището, още втората година „Македонка“ успява да събере необходимата сума от 400 турски лири; набавя се и метроном – пособие за часовете по пеене и физика. Набавянето на пианото (марка „Kimball“, № 19773, произведено от W. W. Kimball Co. в Чикаго) значително улеснява работата на хора и изпълненията, а чистият приход от концертите вече се разпределя между училищната библиотека (40 %) и бедните ученици (60 %).

Създаването на „Македонка“ внася свежа струя в отрудения делник на българската общност в града; съвсем скоро с проявите си тя съживява и раздвижва атмосферата в училището. Образоването на детската китка се посреща с радост, всички ученици се надпреварват да се запишат в нея. Хористите с радост участват в концертите и представленията на утрата, които се изнасят най-често в училищния салон, приспособен от три класни стаи, а също така в екзархийския салон и в историческия Метох.

Вижда се, че освен посочените в устава преки свои цели, Детската музикална китка „Македонка“ постига много други косвени. Преди всичко тя спомага на децата, произхождащи от разни среди, възпитани и отраснали при различни условия и домашна оскъдица, в мнозинството си наивни и свенливи, „да привикнат към ред и подчинение, да излизат без страх и срам на сцената и с пълно самообладание и смелост да изпълняват номерата и ролите си“ (*Nezavisima Makedoniya*, № 110, 22.05.1925). Това обстоятелство се отразява благотворно върху взаимоотношенията на учениците, сбличава в истинска любов ученици и учители, сплотява преподаватели и родители. „Дано да се постоянства“ е пожеланието, което се отправя чрез страниците на гореспоменатия вестник. Неслучайно училищният салон винаги се оказва тесен да побере желаещите да посетят изпълненията на хора.

Репертоарът на „Македонка“ се състои най-вече от народни песни от Добри Христов, Панайот Пипков, Георги Атанасов и др. Така китката популяризира сред българската общност много възрожденски песни; децата притежават тетрадки, в които записват текстовете на песните, за да станат те достояние и на родителите им. От признанието на Димо Бойчев, че „чрез „Македонка“ аз популяризирам между цялата колония хубавия ни репертоар от македонски песни или такива за Македония. И много естествено, децата, които живеят със скърбите и радостите на Македония, пеят с въодушевление нейните песни“ (*Ustrem*, № 40, 25.05.1925), става ясно, че изборът на репертоара не е случаен. Освен народните песни „Македонка“ представя детски оперети от Георги Атанасов, Панайот Пипков, Луиджи Бордез и руски мелодии. С голям успех се изпълняват дуети от опери на Чайковски, Лео Делиб и Менделсон.

Чудесните резултати от плодотворната дейност на Димо Бойчев в трикласното училище и сред българската общност в града не убягват от вниманието на официална София. На 08.03.1927 година МНПИ се обръща

към Царската легация в Цариград с молба да предаде на учителя Димо Бойчев Орден за гражданска заслуга, IV степен (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 10-11).

Училищни прояви на екзархийския смесен хор и Детската музикална китка „Македонка“

Под ръководството и диригентството на Димо Бойчев екзархийският смесен хор и Детската музикална китка „Македонка“ развиват неуморна и плодотворна дейност, превръщат се в незаобиколим фактор в духовния и културния живот на българската общност. Без преувеличение, няма културна активация в града, в която двата хора да не участват и по такъв начин да не допринасят за успешното ѝ протичане. В зависимост от мястото, където се провеждат, както и по отношение на аудиторията, пред която се изнасят, проявите на двете хорови формации могат да бъдат разделени в две групи – училищни и извънучилищни. Проявите имат за основен адресат самите ученици и българската общност, но нерядко периметърът на обхвата се разширява и те се превръщат в събития от общоградски характер.

Коледна елха

Програмата на вечеринката „Коледна елха“, организирана в края на 1925 година започва с молебен в екзархийския параклис, след което „Македонка“ устройва новогодишно забавление със сурвакане с трицветни сурвакници в Екзархийското наместничество. Духовният глава подарява на коледарите традиционния кравай, орехи, лешници, смокини и др. сушени плодове. На втория ден в училището се организира забавлението „Коледна елха“, което включва коледаруване и за пръв път се прави коледно дръвче. В първата част на забавлението хорът изпълнява „Джумхуриет марш“ (националният химн), „Елховий лес“, соло се пее „Свири нощната фъртуна“ и „Зимна вечер“, с участието на петима ученици се поднася сценката „Дядо Мраз“, а „Вечерна молитва“ представлява трио за пеене, цигулка и пиано. Декламираят се стихове с религиозно-християнска тематика. Във втората част акцентът пада върху коледаруването, като се изпълняват 8 песни, три декламации и една благословия. После се открива коледната елха, хорът пее „Елхице, елхице!“, „Елхичка зелена, здравей“ (Добри Христов), „Мила елхице!“ Впоследствие Дядо Коледа раздава подаръци на всички деца (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 141). На третия ден, по случай храмовия празник на църквата „Свети Стефан“, българската общност се стича край Златния рог, където се организира църковна служба и веселба. На свой ред „Македонка“ изпълнява народни песни и различни сценки (Zora, № 1968, 17.01.1926).

Забелязва се, че програмата на забавлението „Коледна елха“, дадено на 08.01.1928 година, е с идентично съдържание. Разделено на четири части, то се открива с изпълнение от смесения хор на националният химн, продължава с декламации на стихове на български и турски език, с песни,

игри, сценки, солови и групови изпълнения на детски песни. Във втората част са включени 10 хорови песни, три декламации и една благословия, а в третата откриването на коледната елха е съпроводено с изпълнявани от хора три песни от Добри Христов, след което се раздават подаръците. През цялото време на забавлението на пиано акомпанира ученичката Златка Черкезова. Богата и разнообразна програма, която предлага разтуха за душата, окото и ухото (Galchev, 2008, p. 43).

Родителско-учителски срещи под формата на пролетен концерт

През разглеждания период, организирани от училището родителско-учителски срещи преминават под формата на пролетен концерт. Основната цел на тези срещи се състои в желанието да се сплоти и обедини, да се привлече и обхване българската общност в града, като по такъв начин да бъде опазена от влиянието на различни зловредни настроения и пропаганди. Проличава желанието да се сближи училището със семейството. Например на проведената на 10.5.1925 година под формата на пролетен концерт родителско-учителска среща „Македонка“ представя оперетката „Двете пролетни царици“ (Луиджи Бордез) в салона на училището (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 118). В добре стъкмената програма са изпълнени и две турски песни, специално композирани от Добри Христов в ориенталски мелодии за детски хор: „Mayıs geldi“ („Дойде май“) и „Yaz geldi“ („Настъпи лято“) (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 120). Приходът от проявата се заделя за безплатните ученически трапезарии (Zora, № 1775, 24.05.1925). Приятно впечатлява всички присъстващи великолепно изпълнение на сценката „Посрещане на пролетта“ от Ст. Дринов, представена от малките ученици, окичени с цветя и облечени във вид на пролетни цветя (*Nezavisima Makedoniya*, № 110, 25.05.1925).

Годишен акт

Учебната година в българските училища в града завършва с т. нар. годишен акт, който се провежда в тържествена обстановка към 20–30 юни в православния храм „Свети Стефан“ в присъствието на екзархийския наместник, генералния консул (понякога и на пълномощния министър от Анкара), персонала на Българската болница „Евлоги Георгиев“, начело с д-р Петър Лазаров, родителите и учениците. В този ден се изнасят забавно-развлекателни програми, а след официалната част се отива в подходяща градина, където веселбата продължава до късно. Една от целите на годишния акт е да се превърне в „средство за събиране и сплотяване на колонията“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 282). Обикновено след него се разглежда ученическата изложба по ръчна работа и ръкоделие, рисуване и чертежи, подредена в училището.

Например проведеният на 24 юни 1924 година акт включва декламации на стихове на български и турски език, хорът изпълнява соло

и дует песни, изнасят се игри и сценки (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 104). От всички 24 изпълнения в програмата 8 се изнасят от хора, което представлява 1/3 от целия репертоар.

През следващата учебна година актът се провежда на 28.06.1925 година. Отново се изнасят много хуморески, сола, детски балети и игри, дуети, турски и български песни и стихотворения. Добре подбраната програма е отлично изпълнена от „Македонка“, а Златка Черкезова на пианото спечелва симпатиите на цялата българска общност. Годишният акт е предшестван от хубава ученическа изложба по ръкоделие, рисуване и ръчна работа (Zora, № 1897, 04.07.1925). Освен няколко познати от предходната година номера, хорът пее маршове и песни, на финала се декламира стихове на турски и български език, изпълняват се гимнастически упражнения и балет. От общо 26 изпълнения в програмата вече 15, повече от половината, са изнесени от „Македонка“ (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 121), което свидетелства за нарасналия ѝ художествен потенциал.

Празнични утра

Българското трикласно училище устройва празнични утра по най-различни поводи и събития. Сред тях преобладават както традиционни (Денят на народните будители, Духовно утро, Денят на Кирил и Методий, пролетен концерт и др.), така и конкретно тематични – „На моята мама“, „За родината“, „За труда“, „За нравствено възпитание“, „Славейково утро“, „Братя Миладинови“ и др. Както отбелязва в една вестникарска дописка подписал се с фамилията Костурски родител, въпросните утра „оказват мощно културно-възпитателно влияние на младите ученици“ (*Nezavisima Makedoniya*, № 110, 22.05.1925). Държа да отбележа, че ръководеният от Димо Бойчев новосформиран смесен хор и „Македонка“ за пръв път се проявяват и впечатляват присъстващите на отпразнуването на Деня на народните будители през ноември 1923 година (*Slovo*, № 443, 07.11.1923). Например през декември 1926 година в училището се провежда утрото „Християнизирание на младежта“, в което участват ръководените от Димо Бойчев два хора. Докато смесеният хор изпълнява „Отче наш!“, „Блажен мъж“, „Радуйте ся“ (от Бортнянски), шест ученички от „Македонка“ изпяват „Дядо Коледа, прости ме!“, „Боже милостивий“ (Борис Тричков), а соло се пее „Молитва“. Програмата на утрото впечатлява с множество други сказки и декламации с религиозно-християнско съдържание (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 152).

Извънучилищни прояви на екархийския смесен хор и Детската музикална китка „Македонка“

Българско женско благотворително дружество „Радост“

Учредено на 22.11.1909 година, Българското женско благотворително дружество „Радост“ подпомага бедните ученици в българските училища

в града с храни, дрехи и др. То си поставя и друга цел – да възпитава българчетата в града в духа на християнските добродетели, на родолюбие и обич към националните и религиозните традиции (Buzhashka, 2020, р. 39). Средствата се набавят от членски внос, помощи, лотарии, литературно-музикални забави, вечеринки и др. Дружеството нееднократно прекратява и възстановява дейността си. Често ръководството му се обръща към различни институции да дадат лептата си за нуждите на безплатната ученическа трапезария. Например в резултат на такава молба Царската легация в града през 1939 година събира 37 турски лири, 15 от които дава пълномощният министър Тодор Христов, а 10 – Никола Ванчев (TsDA, f. 321K, op. 1, a.e. 3192, l. 139–140). Финансовите средства се набавят също така от замогнали се представители на българската общност, от учители и чиновници (*Makedoniya*, № 1698, 21.об.1932). Дружеството предоставя безплатна трапезария за топла обедна храна на около 40–45 деца, а за Коледа – дрехи (палто и пантолони) и обувки (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 65, l. 96). Доста ученици идват сутрин на училище без да са закусили (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 282). То предоставя материални средства и за възрастните и самотните хора в българската общност.

Дружеството разполага със спомагателни подкомисии в кварталите „Пера“, „Шишли“, „Галата“, „Вланга“ (в Стамбул, на историческия полуостров), „Кадъкьой“ (в азиатската част), „Фенер“ и „Касъмпаша“ (на двата бряга на Златния рог) и „Ортакьой“ (на европейския бряг на Босфора). Междувпрочем тези квартали очертават географското ситуиране на българската общност в града. В отчета за 1930/31 година въпросните спомагателни подкомисии са определени от председателката Кира Александрова като „главните двигатели на дружествената машина“. Следва да се отбележи, че целта на дружеството не е само изхранване и обличане на бедните ученици, а „циментиране на връзките между нас, българите, тук“. В трапезарията на училището в „Пера“ 28 социално слаби ученици получават безплатна храна, докато в училищата във „Вланга“ и „Фенер“ те са съответно 8 и 5. През споменатата отчетна година са закупени костюмчета и палта съответно на 24 и 21 бедни деца; събрана е сума в размер на 1 083 турски лири и 60 гроша. Макар и непряко, учителят Димо Бойчев е ангажиран с дейността на дружеството; „Македонка“ винаги се намира на разположение и в услуга на „Радост“: „С готовност всяка година е подготвял доста номера в дружествения празник Връбница“, отчита председателката Кира Александрова. Например през април 1932 година на утрото по случай Връбница „Македонка“ изпълнява няколко лазарски песни от Котелско, Добруджа и Македония (*Zname*, № 97, 03.05.1932).

Благотворително дружество „Подкрепа“

Освен с малките помощи, които раздава на нуждаещите се, Благотворително дружество „Подкрепа“ развива предимно културно-

просветна дейност сред българската общност в града. От 1920 година то замества едноименната организация, която престава да съществува с избухването на Балканската война. Стефан Петров, който живее в града от 1926 до 1945 година и се занимава активно с прокарване на леви убеждения сред българската общност, от своята идеологическа позиция определя дружеството като Иван-Михайловистко; отбелязва, че в ръководството му, подкрепено от Екзархията, от реакционни чиновници и интелигенция на работа в консулството и др. институции, влизат богати млекари. Той изразява мнение, че дружеството „субсидира от своята каса агентите на македонските върховисти в Цариград“ (Petrov, 2013, p. 84).

С двата си хора Димо Бойчев активно участва в новогодишните вечеринки на благотворителното дружество, чието провеждане през разглеждания период се превръща в приятна традиция, допринесла съществено за сплотяването на българите в града. Новогодишните вечеринки обикновено се провеждат в представителния салон на „Опера Италиана“, в „Пера“, а поканите и програмата се изготвят и печатат на български и турски² (до провеждането на ортографската реформа през 1928 година на арабица, а впоследствие на латиница). Във вечеринките присъстват генералният консул, екзархийският наместник, лекарите от българската болница, учителите и гражданството. (Например през 1928 година присъства и пълномощният министър в Анкара Тодор Павлов.) Притежаващата литературно-музикален характер програма на новогодишната вечеринка се състои от четири части; тя се открива с изпълнение на националния химн на Република Турция и „Изгрей, зора на свободата“, неофициалният химн на Македония.

Например новогодишната вечеринка на 01.01.1927 година (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 154) се открива с приветствие от председателя на дружеството Аргир Трифонов. Екзархийският смесен хор изпява споменатите два марша, продължава се със солови песни и едноактната комедия „Моят дух“. Втората част на програмата е „раздвижена“ с изпълнения на кръшна ръченица и испански танц, а третата е запълнена от комедията в едно действие „Недоразумение“. (Заслужава да се отбележи, че въпросните комедии – обикновено едноактни и с битово съдържание – представляват неразделна част от новогодишните вечеринки, което свидетелства за интереса към театралното изкуство сред представителите на българската общност.) Четвъртата част включва новогодишно приветствие от председателя Благой Петков, след което хорът пее „Честита!“ и „Сурва, година!“

През 1932 година се избира ново настоятелство на дружеството с председател художника Пандо (Пантелей) Сеферов, като с неговото избиране нарастват очакванията за по-активна културна дейност. В един

2 Върху бланките с поканите името на дружеството на турски език се изписва като: İstanbul Bulgar „Podkrepa“ Cemiyeti Hayriyesi, а на печата му се чете: İstanbul Bulgar Teavün Cemiyeti Hayriyesi „Podkrepa“.

софийски вестник се съобщава, че дружеството подготвя две утра – „Маестро Георги Атанасов“ и „Братя Миладинови“ (*Zname*, № 10, 15.01.1932), но няма сведения за тяхното реално провеждане.

Музикални излети

За популяризиране на българската народнопесенна хорова традиция (и в частност на своята дейност) Екзархийският смесен хор и „Македонка“ използват една нетрадиционна форма, каквато представляват т. нар. музикални екскурзии или излети с параход по Босфора или до Принцовите острови в Мраморно море. Действително, тези новаторски екскурзии допринасят много да се разчуе името на хора. „Ние пеехме в парахода и всички любители на хоровото пеене между пътниците идваха при нас. На връщане слизахме от парахода последни, а дотогава все пеехме. Перилата на моста на Босфора³ се отрупваха с хора да ни слушат“ (Mevsim, 2020, р. 109), си спомня с умиление Димо Бойчев. В тези екскурзии, провеждани всеки месец, хористите присъстват с родителите и близките си. С импровизираните изпълнения в салона за пътници или на палубата на парахода през време на пътуването, а и като пристигнат на пристанището, се популяризира красотата и медоличността на българската народна музика. Хорът пее и турски фолклорни песни и маршове, но така, както никой там не ги пее – на друглас или триглас, което още повече впечатлява местната публика. Силно са заинтригувани и чуждите туристи, които питат българските хористи с кой параход ще се завърнат, за да бъдат отново при тях и да слушат хубавата народна песен (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 201.)

Всякога, навсякъде и по всякакъв повод

От 1923 до 1935 година ръководените от Димо Бойчев два хора се появяват всякога, навсякъде и по всякакъв повод в града край Златния рог и Босфора. Мисля, че приведените тук няколко примера достатъчно отчетливо ще илюстрират казаното. Незабравимо впечатление в града произвежда проведеният на 8.07.1930 година в изискания салон на Турско-американското дружество концерт, в чийто репертоар преобладават музикални творби от Добри Христов. Хоровото изпълнение на турския национален химн оставя във възхита многобройната публика, която възнаграждава българския хор със сърдечни аплодисменти. „Турските ученици и студенти го крещат на един глас“ (Mevsim, 2020, р. 110), ще отчете Димо Бойчев, обяснявайки интереса, който възбужда новаторското изпълнение на хора му.

На 10.09.1926 година, във връзка с двегодишнината от убийството на Тодор Александров, в екзархийския параклис се отслужва заупокойна молитва. След речите, смесеният хор на Димо Бойчев изпява македонски песни, изслушани на крак. (*Ustrem*, № 2, 23.09.1926).

3 Има се предвид мостът „Галата“, на входа на Златния рог, откъдето отплават параходите за Босфора и Принцовите острови.

По време на турнето на Кооперативния театър в Истанбул, на 17.11. 1931 година се получава скръбната новина за кончината на Георги Атанасов. След 5 дни в екзархийския салон се провежда траурно утро, на което директорът на Кооперативния театър Стоил Стоилов и диригентът Димо Бойчев изнасят слова за делото на маестрото, а „Македонка“ изпълнява негови песни.

През есента на 1933 година, във връзка с честването на 10-годишнината от създаването на Турската република, в града се издигат повече от 15 арки, една от друга по-красиви. В екзархийския параклис се отслужва тържествен молебен, на който Негово високопреосвещенство Борис Охридски говори за великото дело на Мустафа Кемал паша, впоследствие се провежда празнично утро. Смесеният хор изпълнява турския национален химн, след което изпява и специалния юбилеен нов марш⁴ и др. турски песни, а децата декламираат стихотворения на турски език. По такъв начин българската общност в града „засвидетелства почитта си към строителите на републиканска Турция“ (*Zname*, № 251, об.11.1933), подчертава своята лоялност и привързаност към страната, в чиито предели живее и се препитава.

През същата 1933 година се провеждат конни състезания между турски и български кавалерийски офицери. От българска страна участват генералите Владимир Стойчев, Крум Лекарски и др. След състезанието се провежда среща между турските и българските кавалеристи в един ресторант-градина, където изпълненията на смесения хор на български и турски песни допринасят за създаването на топла и дружеска атмосфера. По-късно гостите са изпратени по импозантен начин и обсипани с цветя на гара „Сиркеджи“, а пет минути преди потеглянето на влака смесеният хор изпълнява турския химн и „Шуми Марица“, което се посреща с буря от аплодисменти (*Zora*, № 4200, 13.07.1933).

Както се вижда, за ръководените от Димо Бойчев два хора няма значение дали е празник, или делник, дали е лято, или зима. Когато е необходимо, хоровете са готови за изнасяне на програма и през ваканцията, което е свидетелство за принципност, последователност и дисциплина в работата. Така на 09.08.1925 година, на патронния празник на българската болница, срещу „Хуриет тепе“, смесеният хор изнася музикална програма, а накрая „Македонка“ изпълнява няколко песни (*Zora*, № 1842, 14.08.1925).

Медиатор между българските и турските музикални дейци

По стечение на обстоятелствата, особено поради желанието му за сътрудничество и установяване на културни връзки между двете съседни страни, по време на дванадесетгодишното си пребиваване в Истанбул Димо Бойчев се превръща в проводник за културен трансфер между българската и турската музика. Разбира се, това не е някакво служебно задължение, а

⁴ В случая става дума за *Opuncu Yil Marşı* (Маршът на десетгодишнината [от революцията]), композиран специално за юбилейната годишнина; впоследствие той получава широка популярност, като продължава да се изпълнява и днес.

доброволно посвещаване, което произтича от непоколебимото убеждение на музикалния педагог в силата и влиянието на културата, в трайността на отношенията, изградени на основата на изкуството. Димо Бойчев дълбоко вярва, че опознаването между народите във всяка област на науката, културата и изкуството допринася изключително за „тяхното сближаване, сприятеляване и изграждане на един фронт за запазване на толкова желан мир в света“ (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 106, l. 143). От тази нагласа произтича и разбирането му, че в чужбина „трябва да се изпращат висококултурни, примерни и авторитетни лица“; неслучайно Надежда Фурнаджиева също ще констатира, че „тук [в Истанбул] учителят не е само учител, от него се изисква да бъде пример на родолюбие; задължен е да ходи на църква всяка неделя и на всички големи религиозни празници“ (Raztsvetnikov, Karaliyshev, Furnadzhiev, 1976, p. 605).

Учителят Димо Бойчев на добра воля се нагърбва с мисията за осъществяване на връзки между турски музикални дейци и композитори с българските им колеги, медиаторска дейност, която заслужава по-подробно изследване.

Един ден турският инспектор ми обърна внимание, че не пея турски песни.

– Не мога да намеря такива – му казах аз.

– Аз ще Ви донеса – отговори той.

След няколко дни ми донесе 2–3 сбирки с „турски песни“ (Mevsim, 2020, p. 11).

Опитният музикален педагог веднага разбира, че това са европейски мелодии с присаден турски текст. Това обстоятелство го навежда на мисълта да изпрати на Добри Христов няколко турски стихотворения с молба да им напише музика в турски дух. Така се получават хубавите песни „Yaz geldi“, „Mayis geldi“ и „Yagin“ („Утре“), от които турският инспектор остава възхитен.

Димо Бойчев се запознава и завързва близки приятелски отношения с родения в Казанлък Али Хайдар бей, завършил местното педагогическо училище, а впоследствие педагогика в Германия. „Той „присаждаше“ българската наука в Турция. Записал го бях за няколко педагогически списания. Състави сметанки, като използваше нашите. Набавих му някои от съчиненията на Григори Петров⁵. Али Хайдар преведе „В страната на белите лилии“, която претърпя три издания“ (Mevsim, 2020, p. 112), отбелязва в спомените си учителят. От своя страна Али Хайдар бей, който през 1934 година приема фамилното име Танер, запознава българския си приятел с Муса Сюрея⁶, редактор на турското списание за изящни изкуства „Дарюл елхан“⁷. Запознал се с музикалната и педагогическата дейност на Димо

5 Григорий Петров (1866–1925) – руски религиозен проповедник, публицист и писател.

6 Муса Сюрея (Musa Süreya) (1884–1932) – турски композитор, автор на маршове. Завършва музикално изкуство в Берлин, привърженик на западната музика.

7 В спомените си Димо Бойчев погрешно посочва името на въпросното списание като „Прогрес“.

Бойчев и останал силно впечатлен от плодотворната му работа с децата, турският композитор написва статията „Нужда от обнова в училищната музика“.

През 1928 година големият български композитор Добри Христов се обръща с молба към приятеля си да поиска от турския музикант Рауф Йекта⁸ примери за макамите „раст“ и „сюзенак“. Болестта на Рауф Йекта попречва за личното им запознанство, поради което връзката им се свежда до размяна на писма.

По време на пребиваването си в Истанбул Димо Бойчев използва всеки възможен повод за популяризиране на българската народнопесенна музикална традиция сред чужденците; чрез дипломатическите среди в града, с персоналните връзки, които си създава, способства за международното популяризиране на българската песен, музика и пеене. През есента на 1924 година едно холандско семейство случайно попада на забавление в Екзархийското наместничество; то остава изненадано от хубавото пеене на „Македонка“ и ѝ подарява 10 турски лири. След две години Димо Бойчев, чрез управляващия българската легация в града, запасния генерал Тодор Марков, се запознава с шведската графиня Oxenstierna, която любезно му превежда на френски някои шведски песни, като обещава, че от Стокхолм ще изпрати и други такива. Скоро Димо Бойчев получава албум със солови песни в съпровод на пиано, които възпяват хубавия север. За да популяризира в Швеция някои български песни, той ѝ изпраща с необходимите пояснения на френски език песни на ноти, както и „Бележки върху българските мелодии и техните текстове“ на френски.

Доколко повече за българската народна песен, може да се разбере от факта, че в една своя вестникарска публикация изказва мъката си, че Сръбското певческо дружество „Обилич“ по време на екскурзията си в Полша ще популяризира хубавата македонска песен като сръбска. В тази връзка Димо Бойчев не спестява и своите критически нотки: „Но за това сме си виновати ний с нашата пословична небрежност“ (*Ustrem*, № 2, 23.09.1926).

Трогателната раздяла с Истанбул

През всичките дванадесет години на учителската си служба в Истанбул Димо Бойчев се ползва с безспорен авторитет в средата на екзархийското ведомство, училищното ръководство, българската общност и учениците. Неслучайно в годишните рапорти на директора винаги се отчита и се възхвалява неуморната му училищна и извънучилищна дейност в полза на учениците, общността и българското музикално изкуство. Така в годишния доклад за учебната 1932/33 година Димитър Катерински отбелязва, че той е „един от най-добрите, най-ревностните и най-деятелните учители“, че без него „би се понижил животът на образованието и културното дело в Цариград“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 536, l. 14). През следващата учебна година

8 Рауф Йекта (1871–1935) – турски композитор, музиколог.

той ще бъде оценен от директора си като „най-деятелния и най-опитния учител, който всяка година подобрява работата си и внася нови разбирания в методите на обучението“. Освен това – помага и упътва неопитните си колеги, намира се в постоянна връзка с родителите чрез родителски срещи и лични посещения; с двата си хора „внася живот всред безрадостната наша колония тук“, поради което директорът смята, че „трябва да се задържи, докато чувства сили в себе си“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 556, l. 283). В последната си година в града – учебната 1934/35 година – води II отделение, преподава четене в I клас, пеене във II и III клас, богослужение в III клас, всичко 23 часа (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 42). В характеристиката за дейността на учителя директорът не крие възторга си, който „всяка година се е засилвал от онова, което гледам, че прави за учениците, за църквата и за обществото“, като съжالياва, че след 37 години той слага край на учителската си дейност (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 34). Интересно е да се изтъкне, че на последния годишен акт неизтощимият учител съвместно с известния поет Никола Фурнаджиев поставя с успех с учениците детската оперетка „Иванов Павел“ (TsDA, f. 246K, op. 2, a.e. 52, l. 40).

По време на пребиваването в Истанбул има моменти, когато Димо Бойчев се чувства недооценен от екзархийската институция. Останал сам след прибирането на семейството си в София, на 23.08.1934 година той се настанява в една от училищните стаи на последния етаж (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 16–17). Молбата му да бъде освободен от наем, от такси и пр., е отхвърлена като неоснователна, при все че Екзархийското наместничество „цени усърдието и трудолюбието, които е проявил като учител и диригент на екзархийския хор“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 28). Склонен съм да допусна, че неуморният Димо Бойчев по-тежко понася съобщението за съкращаването по бюджетни причини на кредита за възнаграждение на екзархийския хор, смятано от 01.07.1935 година, обстоятелство, което несъмнено ускорява и приемането на решението за завръщане в родината.

В писмо до директора на училището от 20.07.1935 година Екзархийското наместничество подчертава „големите грижи и успехи на г-н Бойчев по уреждането и с рядко умение ръководене на екзархийския хор, който със стройното си и хармонично пение [пеене] допринася за поддържане на религиозното чувство и молитвеното настроение на богомолците през време на светите служби“ (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 30). Наместничеството го възнаграждава със сумата от 30 турски лири.

На прощалния концерт на 21.08.1935 година в помещението на училището, изнесен от бившите и настоящите му възпитаници, масово се стичат родители и граждани, присъства епископ Климент, представители на българската общност и на турската просветна власт. Почитта към учителя се изразява с поднесените подаръци: скъп персийски килим от общността, автоматична американска писалка от учителите, две малки японски вази от учениците, два художествено изработени адреса от художника Пандо Сеферов. Ученичката Евтимия Илиева прочита трогателно приветствие,

като благодари за всичко, на което ги е научил – „да четем, пишем, смятаме и пеем“ (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 288). Концертът завършва при мила обстановка и сърдечна раздяла.

На 01.09.1935 година учителят е изпратен от гарата от много деца и възрастни. Раздялата е трогателна, но и достатъчно „сладка“: „Събрах 40–50 кутии с локум и прочутите бонбони „Хаджи Бекир“ (Mevsim, 2020, p. 119).

Българската екзархия удостоверява, че Димо Бойчев е служил в нейното ведомство от 15.09.1923 до 15.09.1935 година (TsDA, f. 246K, op. 3, a.e. 691, l. 33). След дванадесет години, прекарани в тесния кръг на българската общност, разпръсната из четирите краища на бившата имперска столица, сред деца в чуждоподанно училище със свои специфични трудности, които с усърдие учи на четмо и писмо, възпитава сетивата им към народната музика и насажда у тях любов към българската песен, активира приятелите си композитори, като им „поръчва“ мелодии към различни текстове, той се завръща в София, където го очакват нови житейски изпитания.

Заклучение

Дванадесет години Димо Бойчев е незаменим титуляр в Българското трикласно училище в Истанбул, развива неуморна извънучебна и извънучилищна обществена дейност, ценен и почитан от ръководство, ученици и родители, от цялата българска общност в града. Няма да е пресилено да се каже, че по време на престоя си край Босфора той се превръща в сплотяващата фигура на непрекъснатото оредяващата българска общност, импонира с професионална и човешка отдаденост, с високо чувство за дълг, принципност и дисциплина.

Съвестен и стриктен при изпълнението на професионалния си дълг, коректен във взаимоотношенията си с ръководство, колеги и общност, с непоклатим авторитет, произтичащ от всецялата му потопеност и погълнатост от преподаването и изпълнението на музиката, дори след няколко поколения Димо Бойчев продължава да живее в колективната памет на българската общност в мегаполиса, в която разказите за всеотдайността и идеализма, за обединяващата фигура на учителя, музикалния педагог и хоровия диригент се предават с признателност от поколение на поколение. В последните години на учителството си по едно недоразумение Димо Бойчев е привикан в полицейския участък. Думите му, изречени пред служителите на обществения ред, звучат не само като изповед, но и като обобщение на житейския му път: „Целият си живот съм прекарал между децата – с политика не съм се занимавал. Това ми е работата и целта на моя живот – да пея с децата“ (Mevsim, 2020, p. 118).

References

Arıĝ, A. S. (2014). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923–1938)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Raztvetnikov, A., Karaliychev, A., Furnadzhiev, N. (1976). *V spomenite na savremennitsite si*. Sofia: Bulgarski pisatel. [Разцветников, А., Каралийчев, А. и Фурнаджиев, Н. (1976). В спомените на съвременниците си. София: Български писател].

Brazitsov, Hr. (1965). *Nyakova v Tsarigrad*. Varna: Georgi Bakalov. [Бръзицов, Хр. (1965). Някога в Цариград. Варна: Георги Бакалов].

Buzhashka, B. (2020). *Bulgariya i bulgarskata obshtnost v Istanbul (1913–2019)*. Sofia: Za bukвите. [Бужашка, Б. (2020). България и българската общност в Истанбул (1913–2019), София: За буквите].

Galchev, I. (2008). *Bulgarskata prosveta v Iztochna Trakiya i Tsarigrad*. Sofia: Gutenberg. [Галчев, И. (2008). Българската просвета в Източна Тракия и Цариград, София: Гутенберг].

Makedoniya, № 788, 29.05.1929; № 1698, 21.06.1932. [Македония, № 788, 29.05.1929; № 1698, 21.06.1932].

Mevsim, H. (2017). *Petar Dachev i Istanbul*. Plovdiv: Zhanet 45. [Мевсим, Х. (2017). Петър Дачев и Истанбул. Пловдив: Жанет 45].

Mevsim, H. (2020). Spomenite na uchatelya Dimo Boychev za Bulgarskoto triklasno uchilishte „Yosif I“ v Istanbul“. *Izvestiya na Darzhavnite arhivi*, 119, 88-127, Sofia. [Мевсим, Х. (2020). Спомените на учителя Димо Бойчев за Българското трикласно училище „Йосиф I“ в Истанбул“, Известия на Държавните архиви, 119, 88-127, София].

Nezavisima Makedoniya, № 110, 22.05.1925. [Независима Македония, № 110, 22.05.1925].

Ofitsialnata i taynata bulgaro-turska diplomatsiya (1903–1925) (2009). Sofia: Darzhavna agentsiya „Arhivi“. [Официалната и тайната българо-турска дипломация (1903–1925) (2009). София: Държавна агенция „Архиви“].

Petrov, St. (2013). *Stramniyat pat*. Burgas: Libra Scorp. [Петров, Ст. (2013). Стръмният път. Бургас: Libra Scorp].

Petrova, D. (2000). *Tsarigradskite bulgari*. Sofia: Mezhdunaroden tsentar po problemite na maltsinstvata i kulturnite vzaimodeystviya. [Петрова, Д. (2000). Цариградските българи. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия].

Slovo, № 443, 07.11.1923. [Слово, № 443, 07.11.1923].

Tsentrалen darzhaven arhiv (TsDA) [Централен държавен архив (ЦДА)] Fond 246K (Bulgarska ekzarhiya): opis 2, arhivna edinitsa 52, list 34, 35, 36, 38, 40, 42; a.e. 65, l. 96; op. 3, a.e. 536, l. 14; a.e. 556, l. 277, 278, 282, 283; a.e. 586, l. 2, 22, 28; a.e. 691, l. 6, 8, 10-11, 16-17, 28, 30, 33. [Фонд 246К (Българска екзархия): опис 2, архивна единица 52, лист 34, 35, 36, 38, 40, 42; а.е. 65, л. 96; оп. 3, а.е. 536, л. 14; а.е. 556, л. 277, 278, 282, 283; а.е. 586, л. 2, 22, 28; а.е. 691, л. 6, 8, 10-11, 16-17, 28, 30, 33].

Tsentrалen darzhaven arhiv (TsDA) [Централен държавен архив (ЦДА)] Fond 321K (Bulgarska legatsiya v Tsarigrad – Ankara): op. 1, a.e. 3120, l. 18; a.e. 3192, l. 139-140. [Фонд 321К (Българска легация в Цариград – Анкара): оп. 1, а.е. 3120, л. 18; а.е. 3192, л. 139-140].

Tsentrалen darzhaven arhiv (TsDA) [Централен държавен архив (ЦДА)] Fond 551K (Dimo Boychev): оп. 1, а.е. 88, л. 86, 98-99, 99, 104, 105, 118, 120, 121, 133, 141, 152, 154, 201, 288; а.е. 106, л. 138, 142, 143. [Фонд 551К (Димо Бойчев): оп. 1, а.е. 88, л. 86, 98-99, 99, 104, 105, 118, 120, 121, 133, 141, 152, 154, 201, 288; а.е. 106, л. 138, 142, 143].

Ustrem, № 40, 25.05.1925; № 2, 23.09.1926. [Устрем, № 40, 25.05.1925; № 2, 23.09.1926].

Zname, № 10, 15.01.1932; № 97, 03.05.1932; № 251, 06.11.1933. [Знаме, № 10, 15.01.1932; № 97, 03.05.1932; № 251, 06.11.1933].

Zora, № 1775, 24.05.1925; № 1842, 14.08.1925; № 1897, 04.07.1925; № 1968, 17.01.1926; № 4200, 13.07.1933. [Зора, № 1775, 24.05.1925; № 1842, 14.08.1925; № 1897, 04.07.1925; № 1968, 17.01.1926; № 4200, 13.07.1933].

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

УСТАВ

на Детската музикална китка „Македонка“ в Цариград

Чл. 1. Основава се при Перенското основно училище „Йосиф I“ Детска музикална китка на име „Македонка“.

Чл. 2. Целите на Китката са:

а) да сдружава малките любители на музиката и да ги развива в музикално отношение;

б) да популяризира народните песни и обичаи.

Чл. 3. За постигане на горните цели Китката си служи със следните средства:

а) устройва хор;

б) дава забавления, концерти, коледува, лазарува и пр.

Чл. 4. Действителен член на Китката може да бъде всеки ученик, който отговаря на следните условия:

а) да е надарен в музикално отношение;

б) да има примерно поведение;

в) да плаща 10 гр[оша] месечен внос.

Забележка. Бедните деца се освобождават от внос.

Чл. 5. Действителните членове са длъжни редовно да посещават спевките, за реда при които има особен правилник.

Чл. 6. По време на забавление или концерт членовете носят трикоълорни ленти с надпис: Детска муз[икална] китка „Македонка“, Цариград, 1923 (от едната страна) и „Който пее, зло не мисли“ (от другата страна).

Чл. 7а. Възрастни, които подаряват на Китката най-малко 5 лири, биват провъзгласявани за почетни членове.

7б. Ония пък възрастни, които подарят по-малка сума, се считат за нейни спомагателни членове.

Чл. 8. Ръководителят на Китката бива учител. За негови съветници учителският съвет избира двама учители. Освен това членовете избират из средата си касиер и секретар по за една учебна година.

Чл. 9. Върховният контрол по делата на Китката принадлежи на учителския съвет, който преглежда сметките при всяко забавление, концерт и пр.

Чл. 10. Чистият приход на Китката се разпределя тъй:

- а) за фонд пиано – 50 %;
- б) за училищните библиотеки – 25 %;
- в) за бедните ученици – 25 %.

Забележка. След набавяне на пиано разпределението става тъй: за училищните библиотеки – 40 % и за бедните ученици – 60 %.

Чл. 11. При представяне на българска оперетка на автора се плаща 10 % от чистия приход.

Чл. 12. За всеки приход се издава квитанция, подписана от ръководителя и касиера.

Забележка. Касиерът не може да държи у себе си повече от 3 (три) лири. Цялата наличност се съхранява в екзархийската каса.

Чл. 13. За Китката се водят следните книги:

- а) Членска книга – за записване имената на редовните действителни, почетни и спомагателни членове;
- б) Летописна книга – за записване дейността на Китката и по-важните моменти из нейния живот;
- в) Приходо-разходна книга;
- г) Квитанционна книга.

Чл. 14. В случай, че Китката се разтури, всичките ѝ притежания остават на разположение на учителския съвет при училището.

Чл. 15. Китката има печат с надпис: Детска музикална китка „Македонка“, Цариград, 1923 год.

Чл. 16. Настоящият устав е приет от учителския съвет при Перенското основно училище „Йосиф I“ в заседанието му на 8 януари 1924 г. с протокол № 8.

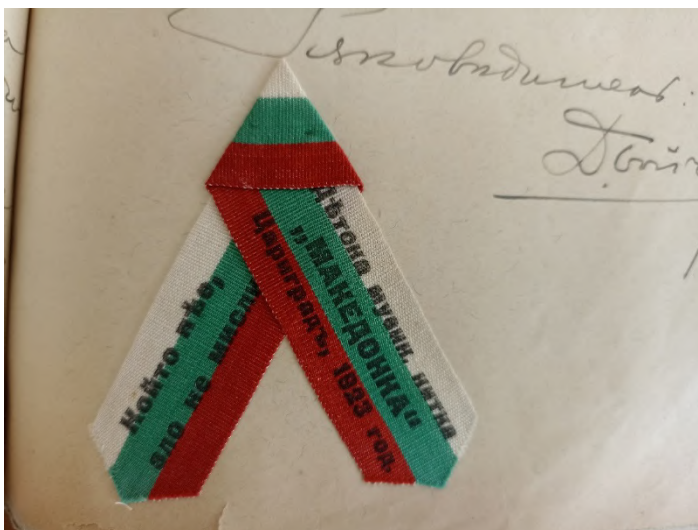
Ръководител: подпис. (TsDA, f. 551, op. 1, a.e. 88, l. 98-99. Публикува се за първи път.)

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Фотография 1. Екзархийският смесен хор, 1923/24 година.

Първи ред: Деспа Христова, Над[ежда] Пекова, Лили Катеринска, Нев[ена] Д[имова] Бойчева, Ел[ена] Черкезова, Над[ежда] Василева, Мар[ия] Д. Михайлова; втори ред: Ив[ан] Стайнов, Ив[ан] Кожухаров, Аспасия Минчева, г-жа В[иктория] Катеринска, Д[имо] Бойчев (диригент), Ан[астасия] Тошева, Ел[ена] Минчева, Н[икола] Дончев, Ив[ан] Каиков, Ив[ан] Пеков; трети ред: Славка Кирова, П. Пеков, Коста Анастасов, Н. Младенов, Ал. Младенов, ?, К. Кузов, Методи ?, ?; четвърти ред: Мар[ия] х[аджи] Анастасова, Над[ежда] х[аджи] Анастасова, Илия Д. Михайлов, Елеонора Младенова, Верка Белчева, Победка Каикова, Борислав Д[имов] Бойчев, Костадинка Петрова, Елена Гюджулева. (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 105).

Фотография 2. Значката на Детската музикална китка „Македонка“. (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 99. Публикува се за пръв път.)

Фотография 3. Димо Бойчев сред хористите на Детската музикална китка „Македонка“ в двора на Екзархийското наместничество в „Шишли“. (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 106, l. 138).

Фотография 4. Балетът на птичките в детската оперетка „Деца и птички“ от Панайот Пипков. (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 106, l. 142).

Фотография 5. Екзархийският смесен хор, 1929/30 година.

Първи ред: Иванчо В. Цилбанов, Екат[ерина] Бонева, Надежда Лазова, Лазо Лазов; втори ред: Ив[ан] Стойнов, Н[икола] Т. Дончев, Димо Бойчев (диригент), епископ Климент, Н[егово] Високопр[еосвященство] Охридски Борис (екзарх[ийски] наместник), свещ[еник] К[онстантин] Белчев, Тран. Илиев, Н. Младенов, Б[огомил] Павлов; трети ред: Конст[антин] Георгиев, Любен Белчев, Нев[ена] Д[имова] Бойчева, Деспа Христова, Лили Катеринска, Мар[ия] х[аджи] Атанасова, Елеонора Младенова, Надя х[аджи] Атанасова, Верка Белчева, Т[ома] Николов (секр[етар] на Екзарх[ията]); четвърти ред: Сийка Дуклева, Еленка Георгиева, Над[ежда] Василева, Кица Шляпкива, Пенка Георгиева. (TsDA, f. 551K, op. 1, a.e. 88, l. 133).